

Civilization Boundaries
Цивилизационни граници

90 ГОДИНИ СТАРОЗАГОРСКА ОПЕРА И 70 ГОДИНИ ОТ ОДЪРЖАВЯВАНЕТО ѝ

Ема Жунич

Институт за изследване на изкуствата – БАН

Резюме. Преди 90 години в Стара Загора група ентузиастично сформират оперна трупа, както това се случва и в много други населени места. И ако след едно-две заглавия обикновено всичко приключва най-вече поради липса на финансиране, то точно в това е и героизмът на старозагорци: единствената самодейна трупа, която издържа 21 години, след което е одържавена през 1946. Одържавяването е признание, но води и до сътресения. През 1967 г. се слага началото на ежегодно провеждания Фестивал на оперното и балетното изкуство – огледало на постиженията на музикалносценичните изкуства у нас. Пожар оставя трупата бездомна в края на 1991. През 2015 Старозагорската опера отбелязва своя 90-годишен юбилей, а на 1 април 2016 се навършват 70 години от одържавяването ѝ.

Keywords: State opera Stara Zagora, Verdi, Turandot, Mozart, Don Giovanni, The Zlatan Stanchev, Tosko Iliev, Dimitar Dimitrov, R. Raichev, Anna Tomova-Sintow, Georgi Enev, Rene Yordanova, Nina Naidenova, Boris Stoinov, Ognyan Draganov

Още в средата на XIX в. в Стара Загора има **организиран** музикален живот. Даскал Атанас Иванов сформира хор при храма „Св. Димитър“, който освен църковни разучава и светски песни и е пионер в разпространението на художествената музика сред заралии. Почти десетилетие преди Освобождението в кв. „Акарджа“ е създаден и оркестър – желан гост на вечеринки и забави, особено сред по-просветените млади хора, а в репертоара се включват и призивно-патриотичните „Стани, стани, юнак балкански“, „Вятър ечи, Балкан стене“ и пр., съзвучни с революционния подем сред българското население. Инициатори за създаването му са завърналият се от Белград даскал Петър Иванов (участник в легията на Раковски, флейтист) и по-известният като революционер Колю Ганчев, цигулар. Голям ученически хор функционира към храм „Св. Димитър“ под ръководството на учителя и общественика Петко Икономов, но мнозина продължават участието си и след дипломиране.

През 1897 г. се завръща Димитър Хаджигеоргиев¹⁾, завършил висше музикално образование в Прага. Негова е идеята да има музикално дружество в гра-

да. На 2 ноември 1897 г. е подписан учредителният акт на музикалното дружество „Кавал“ с най-главна цел: *„Да разработва и разпространява българското и славянското пеене и музика и въобще всяка художествена музика“*⁽²⁾.

Още през април 1898 г. е първият концерт – смесен хор с около 60 участници, 40 оркестранти и солисти представят творби от български и чужди автори под диригентството на Димитър Хаджигеоргиев и Георги Байданов. „Селски хор“ из първо действие на „Продадена невеста“ е първият досег на старозагорци с чудния свят на операта. Дружеството бързо печели популярност, съставите се попълват с нови членове.

Иван Скордев, Тодор Пъндев (цигулар, певец, ръководител на детската музикална китка „Родни звуци“, наброяваща 300 деца), Йосиф Стоилов са сред хората, оставили най-трайни дири. За мащабите на просветната, просветителската и музикалната дейност на Георги Байданов (дългогодишен учител в мъжкото класно училище, ръководител на мъжки хор при храма „Св. Николай“, съставител на учебници, публицист³⁾) и за авторитета му сред музикалните среди в България свидетелства фактът, че в няколко броя на „Музикален вестник“ се обсъжда провеждането на Втория музикален конгрес (1904) да стане в Стара Загора – в негова чест. Само след година в града идва още един самоотвержен музикант – Златан Станчев, учител по музика в Старозагорската девическа педагогическа гимназия. Още с пристигането си става член на дружество „Кавал“, заема се със стабилизиране на хоровото дело в града и скоро *„постига завидно изпълнителско ниво“*. Войните (1912 – 1918) довеждат до прекъсване дейността на Дружеството, но едва завърнал се от фронта, Златан Станчев възобновява и увеличава хорове. Изпълняваните детски оперетки създават у подрастващите вкус към музикално-сценичното творчество, а в края на 1919 г. Станчев заедно с капелмайстора Хенрих Споуста поставят и оперетата „Двамата Тюреновци“ от Бордес. През 1922 г. ежесмесните концерти на симфоничния оркестър са придружени с беседи върху изпълняваните произведения, водени от съдията Георги Стоянович, по-известен с псевдонима си на музикален критик А. П. Берсенев⁴⁾. С интерес се посрещат концертните изяви на гостуващите братя Димитър и Борис Христови (старозагорци, тенори в Софийска опера), на Христина Морфова (вече завоювала симпатии на чешката публика), Стефан Македонски и Ана Тодорова, братя Владигерови и Саша Попов, пътуващата трупа на Масини и др. Възобновява се дейността на дружество „Кавал“, концертните програми стават все по-разнообразни, често се изпълняват хорове от „Вълшебната флейта“, „Трубадур“, „Ернани“, „Лоенгрин“, „Вълшебният срелец“, а и цели сцени от оперите „Кармен“ и „Фауст“.

В края на 1924 г. Дружеството пристъпва към поставянето на цяла опера. Изборът е „Гергана“ на Маестро Георги Атанасов.

Излизашите по това време в града два вестника – „Кавал“ (на Дружеството) и „Музикален преглед“ (на местния клон на Съюза на професионалните музиканти в България), отразяват подробно събитието, но и съпътстващата го полемика.

Афиш на операта „Гергана“

В началото на април 1926 г. „Гергана“ е изпълнена пред Маестро Атанасов, който няколко дни по-късно споделя във в. „Независимост“ (№1477, 1926), че е бил „много приятно изненадан: хубави гласове, красиви хора, постановка добра, игра отлична, оркестър сносен, хор – кристален, с отличен ансамбъл“. Дори само този отзив на Маестрото е достатъчен, за да си дадем сметка днес, почти 90 години по-късно, за желанието, себеотрицанието и ентусиазма на първите. По-късно, през януари 1927 г., пак по покана на дружество „Кавал“, Маестрото гостува повторно за Стара Загора и повторно изказва радост и задоволство от изпълнението на всички участващи, след като той самият е дирижирал „Гергана“ – бенефис в негова чест.

Първата постановка на „Гергана“ е подновявана многократно и е поддържана в целия период до одържавяването на операта през 1946 г., почти неизменно присъства и в организирания турнета – от Бургас до Първомай и от Русе до Хасково.

Сам по себе си, опитът на старозагорци не е уникален. В много селища между двете световни войни се правят опити (нееднократни!) за поставяне и изнасяне на цели музикално-сценични произведения. Много от тези опити успяват, но след няколко представления всичко приключва. Старозагорският е интересен, уникален с това, че участниците, окрили от успеха на „Гергана“ и лъчезарната усмивка на Маестро Атанасов след последния акорд, от топлия прием на публиката, още следващия сезон се залавят за подготовка на ново заглавие и въпреки липсата на елементарни условия, въпреки всевъзможни трудности и пречки, с цената на всякакви жертви и неимоверни усилия продължават по поетия път цели 20 сезона, през които са осъществени над 1000 представления пред повече от 400 000 зрители.

Едва ли има автор, писал за музикалното дело в града през първата половина на XX век, който да не споменава дейността на Златан Станчев.

Хаджимитева-Баталова, Руси Белчев, Йовка Бунарджиева и др. *„Вещ и прецизен диригент“*, създател и ръководител на хорове във Варна, Свищов, София, Русе, Стара Загора и региона, при честването на 30-годишната му музикална дейност (1926) Златан Станчев получава множество поздравителни адреси. Колко любов и усърдие, колко ведрост и оптимизъм, непоколебимо постоянство и желязна воля са необходими, за да предизвикат такова уважение и признание?! На 18 декември 1946 г. обществеността и одържавената вече Старозагорска опера със спектакъл на *„Травиата“* (Елисавета Йовович в главната роля) отбелязват неговото оттегляне от активна творческа дейност. Без Златан Станчев и Георги Михайлов – превърнали се в насъщна необходимост с организаторския си талант и безпределна преданост към делото, то не би просъществувало! После, когато Станчев вече не е между живите, в знак на признателност артистите на Старозагорската опера превръщат името му в знаме – наричат *„Златан Станчев“* културната си бригада, която трябва да изнася програми по производствени, строителни и селскостопански обекти³⁾.

След първото цялостно представление на 1 юли 1925 г., с което започва лентоброенето на единствената оцеляла извънстолична оперна труппа в България до 1947 г., следват постановки на *„Трубадур“*, *„Севилският бръснар“*, *„Травиата“*, *„Селска чест“*, *„Фра Дяволо“*, *„Риголето“*, *„Тоска“*, *„Мадам Бътерфлай“*, *„Билиана“*, *„Ако бях цар“*, *„Фауст“* – някои възстановявани по 2 – 3 пъти до 1946 година.

През 1928 г. начело с Димитър Т. Христов – старозагорец, тенор в Софийската опера, върнал се в родния град, една част от членовете на музикалното дружество *„Кавал“* се отцепва. Образуват Районна опера – Стара Загора. През 1931 г. е преименувана на Южнобългарска районна опера, през 1934 г. трансформирана в Старозагорска общинска опера.

Никола Драганов – първият историк на трупата, пише, че през целия този период общо събрание избира ръководителите – председател, секретар, касиер, контролна комисия; на общи събрания се отчитат резултатите, търсят се оптимални решения на проблемите, съгласуват се бъдещи насоки в дейността – истински пример за демокрация! *„Съзнателната дисциплина на дружествените членове е на завидна висота и това обстоятелство, улеснявайки в голяма степен функциите на ръководството, се явява като един от важните двигатели в дейността на дружеството. Достатъчно е ръководството да възложи някаква задача, за да се смята, че тя ще бъде изпълнена“*, свидетелства той.

Действително ли Драганов е помощник-режисьорът и първи историк на Старозагорската опера, за когото мнозина все още си спомнят? В непрекъснато изискваните от София справки и отчети след 1946 г. в списъчния състав на трупата като инспекциент (т.е. помощник-режисьор) е вписан Никола Динев Маринов. От Никола Динев Маринов е подписан протоколът за предаване на художествения архив на следващия пом.-режисьор на театъра Калин Гочев през 1965 г., когато Никола Драганов е пенсиониран. От

„Спомени“ на Драганов, съхранени в ДА – Стара Загора, става ясно, че е завършил Търговската гимназия в града, но в Главната книга на училището през 1924 – 1926 г. има вписан един-единствен Никола и той е Никола Динев Маринов. Значи Драганов е псевдоним! Защо точно „Драганов“?! Драганов – като преклонение, като израз на синовна почит, своеобразен реверанс и дума, дадена пред самия себе си по примера на кумира Драган Кърджиев⁶⁾ *„да подчини всичко: спокойствие, време, труд на единствената преследвана цел – постигане на възможното най-високо ниво, постигане на истинско изкуство“!*

Разказват, че Драганов бил изключително точен, строг и безкомпромисен, ентузиаст с отворено към изкуството сърце, с него се работело лесно. На репетициите – вгълбен в работата си, очите в клавира, слухът – отправен към режисьора и изпълнителите, а в работния бележник записвал и най-малките подробности, най-дребните детайли. За представление – пръв в театъра, проверявал подготовката на сцената, присъствието на артистите, всичко. Успехите на театъра били неговата радост, несполуките му причинявали страдание. А оцелялата част от документацията, която е водил, респектира – изключително точно, прецизно, старателно е изписана всяка буква и цифра, все едно дали с обикновено моливче, или с перодръжка, все едно дали в официален документ, или справка за собствена употреба. На него дължим признателност и за опазването на ред ценни документи и снимки, предадени в Музея на града и в Държавен архив, които иначе днес биха били безвъзвратно загубени.

Финансово и материално Операта е зле. Отпуснатата от държавата помощ, приходите от членски внос и от представления не покриват разходите за наеми и декори, за костюми и реквизит, за заплати на няколкото наети първи солисти. При турнета до други населени места всеки сам плаща пътните си. Породената от войната криза обхваща всички сфери на живота и принуждава оперното ръководство да се моли за килограм сода каустик и брашно за приготвяне на лепило за афишите, за няколко метра вълнен плат за балтони на артистите при гастроли през зимата, за няколко калъпа сапун, за да се изперат ризите на мъжкия хор. Никола Драганов разказва за пролетта на 1945 г., когато той самият е мобилизиран като военен чиновник при Военното окръжие в Стара Загора, а в театъра пристига Стефан Македонски за поставянето на „Тоска“. Драганов успява да уреди да работи в Окръжието само нощна смяна, за да е на разположение през целия ден в Операта като помощник-режисьор.

Във второ действие, след като Тоска убие Скарпия, тя трябва да запали свещи и да ги сложи до него, като всичко е съобразно музикалния съпровод, т.е. трябва да се отрепетира, за да се изпълни точно. Но свещи по магазините (все още частни) няма. Македонски споделя тревогата си с Драганов – трябва да се намерят свещи, артистката да репетира, а и да останат – да има поне за първите няколко представления. Македонски, за да акцентира, обявява съревнование

– кой все пак ще успее да намери!? Когато Драганов намира свещи и му ги показва, „*Македонски се затича силно и с един скок, присъщ на съвсем млад човек*“⁷⁾, през поставения мост над оркестралната, се намери при мен на сцената. Започна да ме върти и да скача, радвайки се като дете. Този голям оперен артист и деятел, този голям театрал ни показва истинското значение на тази дума – да живееш, да гориш с всяко нещо, от което зависи успехът или неуспехът на изкуството, в творческия процес на което участваш“!

Точка трета на Наредба № 29 от 10 март 1945 г. за вътрешния ред в Операта красноречиво показва материалното състояние на трупата: „*При представяне на опери, за които костюмите са недостатъчни за целия състав на хора, хористите ще уведомяват диригента или хормайстора, които ще определят кои от хористите ще се облекат с оглед на запазване съотношението на отделните партии, както и даване предимство на най-сигурните и най-подготвените от тях. Останалите необлечени хористи са длъжни да останат на сцената до края на представлението и да пеят зад кулисите във всички хорове, а някои от тях да бъдат в услуга на ръководните длъжностни лица за извършване на някоя работа, която би им се възложила*“⁸⁾.

След двадесет и една годишно съществуване, през което са изнесени повече от 1000 представления на 12 оперни заглавия (в 18 постановки) от 9 композитори пред повече от 400 000 зрители, Старозагорската общинска опера става държавна. Осъществена е една дългогодишна мечта на оперните труженици, които години наред пишат изложения за дейността и бедственото състояние, в което се намират, и молби трупата да бъде трансформирана във филиал на Софийската опера. На 1 април 1946 г. министър Димо Казасов подписва заповедта за одържавяването. Този акт коренно променя организацията на трупата, подбор на репертоар, артистичните звена, творческите търсения, реализациите. В действителност актът на одържавяването коренно променя всичко.

През сезон 1946/1947 в Операта работят 10 души ръководен персонал (диригенти, режисьор, пом.-режисьор и др.), 67 артисти (включително и щатните хористи), 18 души технически персонал и 8 – административен. При оформянето на щата членове на БРП (к) настояват част от артистите да не получават назначение, защото ги намират „*неподходящи в идейно отношение*“.

В колектива са диригентите Ромео Райчев, Симеон Фетваджиев⁹⁾, Йоско Йосифов¹⁰⁾, художникът Петър Русков, но няма постоянен режисьор. Интернирането на Драган Кърджиев – режисьор на Националната опера, и двете водещи солистки Елисавета Йовович и Катя Спиридонова и изпращането им в Старозагорска опера слага начало на професионализацията на трупата.

Тоско Илиев, напуснал родния Първомай след покана от старозагорските музиканти, години наред (1933 – 1946) работи като библиотекар, а вечер се преплътява в Алфред, в Манрико, Туриду, Алмавива и пр. Той е и най-логичният

избор, когато Операта е одържавена и трябва да има одобрен и назначен от Министерството директор. Тоско Илиев неведнъж пише и обяснява (юридическото му образование и някогашната му адвокатска практика си казват думата!), че артистите не са членували в профашистки организации, че с малки изключения техните интереси са към изкуството, а не към политиката. Той е причината чистка в Операта да няма – отбелязва изследователят на културните институции в града Светла Димитрова (2004). Чистка¹¹⁾ няма, но пререканията предимно с новопостъпили в състава на трупата и сформирали първична партийна организация работници са ежедневие. Илиев, който след дипломирането си в Юридическия факултет на Софийския университет отива във Виена и се принуждава да работи какво да е (мие съдове по кафенета и сладкарници), за да може да се издържа и да учи пеене, не е бил така унизяван, както сега – непрекъснато да защитава всяко решение, заглавие¹²⁾, досегашните си колеги¹³⁾ и да обяснява, че подготвени специалисти (диригенти, режисьори, музиканти), споделящи левите идеи, не се намират, а колективите (солисти, хор, оркестър) трябва да бъдат правилно окомплектовани, за да върви работата. При лавинообразно нарастващите отчетност и документация, нескончаемите доклади, непрекъснати събрания и глупави, досадни, дребнави пререкания изглежда даже невероятно, че Тоско Илиев намира време и сили да продължи певческата си дейност¹⁴⁾. Директорът Тоско Илиев не може да си позволи да даде израз на постоянно гнетящите го болка и унижение, той е приел доброволно мисията си да защитава, да брани делото и съмишлениците, с които година след година е делил радости и несгоди в името на изкуството, прекалено цени и уважава професионализма на тези ентузиастични и каузата, на която са се отдали безрезервно. Но артистът Тоско Илиев може! В неговия Канио избликват и болката, и унижението, и гневът. С такава неподозирана сила и ярост, с толкова преплетени и нюансирани чувства, че донасят признание за него самия, а и за целия старозагорски колектив на Първия национален преглед на оперните театри през 1951 г. в София. Отзивите: *„Най-издържано в сценично и музикално отношение, както и най-завладяващо премина изнасянето на операта „Палачо“, благодарение преди всичко на високохудожествената и затрогваща игра на з.а. Тоско Илиев“*¹⁵⁾. *„Тоя образ е всъщност най-високото постижение на целия преглед и един от най-хубавите, създадени от наши оперни певци“*¹⁶⁾.

Петдесетте години на XX в. са тежко време за Старозагорската опера. Вследствие непрекъснатото недоволство и намеса в работата от страна на партийната организация директорът Тоско Илиев подава оставка¹⁸⁾. Нескончаемите заседания, разпри и жалби срещу *„пренебрегването на колективния ум и крайно упорития консерватизъм“* водят до закономерен резултат: смяна на ръководители, пенсиониране и напускане на голяма група артисти. Грижите и вниманието на държавата към новосъздадените оперни театри във Варна (1947 г.), Русе (1949 г.), Пловдив (1953 г.) определено са по-големи, финансирането понякога се различава в пъти. Драган Кърджиев и Елисавета Йовович само след два сезона в

Старозагорска опера са изпратени в Русе, последвани от вече натрупалите професионален опит Ромео Райчев и Надежда Харитоновна; Добринка Влахова става солистка във Варна; Христо Еврейнков е сред основателите на Пловдивската опера. Старозагорската опера напуска и хореографът Анна Воробьова.

На Втория национален преглед в София старозагорци получават само упреци¹⁹⁾. Новосъздадените театри са се представили значително по-добре. Множеството критици²⁰⁾, някои не съвсем основателни, други – определено тенденциозни, лишават трупата и от диригента Симеон Фетваджиев. Новопостъпили млади певци след първия успех считат, че всичко са научили. В другите театри още от основаването се назначават вокални педагози, а в Стара Загора с младите на доброволни начала работят по-възрастните им колеги Борис Христов, Тоско Илиев и Стойко Диков.

Появява се тенденция на отлагане на премиери, защото постановките не са подготвени навреме, декорите не са на необходимото ниво, а техническият персонал не полага грижи да ги възстанови, част от балетистите са отишли войници и няма други подготвени на тяхно място. Броят на представленията за сезон катастрофално спада, изпълнението на плановите показатели за сезон 1955/1956 е: 73 % за спектаклите, 70 % за брой зрители и 76 % за приходи. Причините са много и комплексни – напускането на добри специалисти, настъпилата диригентска криза в театъра, *„преоформянето на социалистическата интелигенция“*, лошите условия на работа, липсата на достатъчно подготвени кадри и пр. В същото време има директиви за обновяване на репертоара с руски и съветски заглавия, за приобщаване на народните маси към изкуството, за даване път на нови млади сили, произлезли от средите на народа – *„всички, които са показали известна дарба, да се подтикнат към изкуство“*. За да бъдат изпълнени изискванията, „спуснати от горе“, в репертоара се включват множество оперетни заглавия: „Взаимна любов“, „Волният вятър“, „Птицепродавецът“, „Аршин Мал Алан“ и едва по-късно „Прилепът“, „Хубавата Елена“, „Царицата на чардаша“ и пр. Във втората половина на петдесетте години броят на представленията на оперети и комични опери надвишава почти три пъти оперните заглавия от традиционния репертоар. Смятана за „крачка назад“ в развитието на театъра и съставите и довела до напускането на артисти (тенора Георги Белев²¹⁾ напр.), оперетата, като цяло, изиграва и положителна роля – търсенето на нова изразност обогатява и разширява изпълнителските възможности, а и поощряващата оценка, признанието на авторитет като Венелин Кръстев окрилят певците: *„Артистите Ножаров, Йорданова, Дикова, Минев, Хаджоолу, като цяло, успяват да изградят истински правдиви образи на съвременните строители на съветските колхози – идея, която може да възпитава и да послужи на новоизграждащото се социалистическо селско стопанство и у нас“*²²⁾. Новият, социалистически облик на изкуството, налаган и изискван, националната репертоарна стратегия поставят на първо място възпитателните задачи – любов

към труда и Родината и остро бичуване на остарелите буржоазни нрави и взаимоотношения.

Заглавия като „Отвлечане от сарая“, „Дон Паскуале“, „Веселите уиндзорки“ се оказват изключително подходящи за наложителния компромис, за моста между вече създадени и утвърдени навици и вкусове у изпълнителите и почитателите на операта и новите идейно-художествени критерии и норми, а Софка Дикова, Катя Боруджиева, Костадин Арнаудов, Руси Белчев създават цели галерии от вълнуващи образи.

Вследствие настъпилата диригентска криза в Стара Загора идват Радосвета Бояджиева („Евгений Онегин“, „Царска годеница“) и Атанас Маргаритов („Евгений Онегин“, „Тоска“) от Софийската опера, Константин Илиев от Варненския симфоничен оркестър („Мадам Бътерфлай“), Васил Лолов от Пловдивската опера („Севилският бръснар“), но след един-два спектакъла си тръгват. В края на десетилетието Руслан Райчев е командирован като главен диригент²³⁾ и са назначени двама стажант-диригенти – Светлозар Христов и Димитър Димитров.

Димитър Димитров, още много млад, но израсъл в театъра, и то под строгия поглед на дългогодишния концертмайстор и на два пъти директор Георги Стоянов, се вслушва във всяка основателна и конструктивна критика. Той избягва от *„парфюмирания екзотизъм на приятната, но и сладникава музика на сантименталната френска лирична опера от XIX век“* (по-конкретно „Лакме“ от Делиб – б.а.) и се насочва към подчертано драматични заглавия – за следващия преглед подготвя „Стършел“ на съветския композитор Антонио Спадавекия и „Манон Леско“. И той, и целият колектив получават много добри оценки. Оформящият се ръководен екип – Димитър Димитров, режисьорът Георги Петров, художникът Петър Русков, вторият диригент Веселин Ненов, хормайсторът Богдана Попова – все творци, които растат заедно със своя театър и със сходни естетически критерии, задълго ще чертаят пътищата и ще водят напред и екипи, и публика. *„Старозагорската опера има шанса да бъде трайно, по-трайно от всички други наши театри извън столицата, водена от човек, който с всяка своя следваща проява през годините доказваше, че знае какво иска, как да го постигне и накъде постигнатото ще отведе хората му и публиката от залата“*, пише Розалия Бикс (2001) в края на хилядолетието, когато Д. Димитров вече не е сред живите. *„Включването на съвременната съветска опера „Стършел“ говори за широките и повишени интереси на художественото ръководство на Старозагорската опера към новото, което се търси и създава в нашата съвременност. На първо място, трябва да се подчертае единомислието и праволинейността в концепцията на режисьор, диригент и художник. Пестеливостта, лаконизмът и смелостта в решенията са характерни прийоми в тяхната работа“*²⁴⁾. Освен „Стършел“²⁵⁾ и „Манон Леско“ Старозагорска опера се представя с „Алеко“, „Луд гидия“ и „Орфей и Родопя“ – *„Най-голямото постижение в спектакъла е Родо-*

на на Сн. Дескова. Изпълнението ѝ е прецизно технически, танцът – осмислен и с голям емоционален заряд, взаимоотношенията — верни и логични. Родопа на Дескова е постижение за старозагорския балет“, отчитат критиците. Изне- надва и оркестърът „със своята ритмическа стегнатост, добра интонация и балансираност“ под палката на Д. Димитров.

През 60-те години репертоарът се разнообразява, застъпват се все повече български произведения – „Имало едно време“ и „Българи от старо време“, „Албена“ и „Пепеляшка“, балетът „Нестинарка“. Прави впечатление нарас- налото количество спектакли – средно 151. От 13 – 14 поддържани заглавия през сезона в началото на десетилетието в края те (заглавията) нарастват на 17 – 18. Поставят се произведения с голям брой действащи лица („Българи от старо време“ – 23, „Храбрият войник Швейк“ – 28, „Повест за истинския човек“ – 20, „Оберон“ – 16, „Мантията“ – 18, „Хубавата Елена“ – 19), осигу- ряващи и по-пълна заетост, и сравнително едновременно израстване, а двой- ните, нерядко тройни състави – по-голяма гъвкавост относно ансамбловата равностойност при изготвянето на месечния афиш и реализацията му.

През 1969 г. на Първия преглед на националното оперно, балетно и оперет- но творчество в София старозагорци се явяват с две заглавия и двете – в аб- солютна премиера: „Индже войвода“ – единствената опера на Боян Икономов в единствената си постановка, и „Юла“ от Красимир Кюркчийски, поверени в главните роли на силни солисти. Това е и време, когато освен единстве- ни постановки на български и съветски заглавия множество произведения от световната съкровищница получават единствените си за тези години реализа- ции на старозагорска сцена – „Таис“, „Тайният брак“, „Сватбата на Фигаро“, „Принцесата на цирка“, „Симоне Боканегра“.

Балетният състав е нараснал, нараснали са и изпълнителските възмож- ности. Т. Стойчева, Ас. Манолов, Ст. Йорданов, Н. Кираджиева, Д. Ценов, Н. Николов поставят танците в опери и оперети, реализират и самостоятелни балетни постановки: „Шехеразада“, „Рапсодия в синьо“, „Нова Одисея“, „По пътя на гърма“, „Нестинарка“, „Лешникотрошачката“, балетни концерти по музика на Чайковски, Дебюси, Шуберт, Шопен, Гуно, Бизе-Шchedрин и др. За да се стигне през 1974 до „Сътворението на света“ – един балет от Андрей Петров (поставен от М. Арнаудова, художник М. Трендафилова, под дири- гентството на Д. Димитров) – спектакъл, който още се помни!

Българската премиера на „Кола Брюон“ (1977) раздвижва духовете. Не- забравимо преживяване е и за публиката, и за критиците, и за участниците и създателите на събитието. Творческите търсения на Д. Димитров и куражът му да се залови със съвременен и съвсем непознат в България заглавие и автор, естетическите критерии и естетските норми, които преследва и налага още при подготовката на детайлите, и не на последно място организаторският му талант правят от „Кола Брюон“ не просто поредната премиера, а събитие,

надхвърлящо рамките на града, събитие и за творбата, и за музикалния театър у нас.

Собствена сграда най-старата извънстолична трупа получава през 1971 г. – най-голямата и най-модерната за времето си на Балканите, гордост и емблема на града. Проектът е на арх. Михаил Соколовски, арх. Борис Камиларов и арх. Цанко Хаджистойчев. Това е първата сграда в България, строена специално за опера. Стенните килими във фойето, шест на брой, в землисти нюанси на оранжево-кафяво и пастелнозелено, са достойни за храм на изкуството. Полилеите, внесени специално от Италия, и то в онези години, пръскат меко сияние и създават празнично настроение дори у случайните минувачи. Сцената е голяма, просторна, съоръжена с най-модерната сценична и осветителна техника.

Старозагорската опера, сформирана с българско заглавие, и сега, за тържественото откриване на новия си дом, избира „Момчил“ – *„една вече утвърдена в националната ни съкровищница музикалносценична творба, в която съумява да защити репутацията си на прогресивно развиващ се изпълнителски състав, достоен за красивата и акустична театрална сграда“*. Критиката сравнява постиженията на протагонистите М. Мартинов, Г. Динев, М. Димитрова, Ст. Кавалджиева с тези на първосъздателите на сценичните образи – Д. Узунов, Хр. Бръмбаров, Н. Афеян, Н. Тодорова. През следващите две десетилетия, освен за мащабните произведения със сюжети от героичното ни минало театърът ще вдигне завеси и за премиерите на ред детски заглавия, ще бъде пръв реализатор на не едно и две произведения на български композитори – „Добрият човек от Сечуан“ и „Емигрантът“, „Завръщане при началото“, а Марин Големинов ще напише своите „Тракийски идоли“ специално за старозагорската трупа. Към най-добрите постановки се числи „Янините девет братя“. Един от най-сполучените образи сред най-големите постижения е Яна на Мария Клинчева.

С влизането в новата оперна сграда фестивалът „Декемврийски музикални дни“⁽²⁶⁾ прераства във **Фестивал на оперното и балетното изкуство (ФОБИ)**. На всеки четири години ФОБИ се провежда като Национален преглед на продукцията и постиженията на музикалните театри в страната²⁷⁾. В книгата си за Фестивала Розалия Бикс посочва факта, че за 40 издания (години), са *„представени четиридесет и двама български автори на музика за музикалната сцена с общо осемдесет и осем опуса“*. И не само защото нормативите и плановете, спускани „отгоре“, са такива, а защото основният инициатор и двигател на този фестивал – Димитър Димитров, е ревностен привърженик на максимата *„Национален театър се прави с национално творчество“*. И за него тя не е поредният лозунг.

ФОБИ се превръща в огледало на постиженията на българските оперни театри, стимул за развитието и растежа им, а и за създаване на нови оперни творби. Гостуването на чуждестранни трупи и артисти обогатява впечатленията и критериите на колектива домакин, на гостуващите специалисти, на старозагорската публика.

М. Клинцева – Яна от „Янините девет братя“.
Същата снимка публикува на корицата си сп. „Българска музика“

На 4 окт. 1991 г. след премиерен спектакъл на „Мадам Бътерфлай“, „в 24.15 ч. избухна пожар и бе унищожена сцената, зрителната зала и мизансценна зала“ – пише в протокола на представлението. Старозагорска опера отново е без дом! „Деветдесетте години към всеобщите кризисни моменти в социализацията на опера и балет, към националните проблеми, към необичайните за практиката ни изисквания на промяната към националната ни култура се прибавя и опожареният дом на Старозагорската опера, и неподготвяната раздяла с дългогодишния водач Димитър Димитров – обстоятелства, разтърсващи из основни оперния климат на старозагорци.“ В Дома на железничаря²⁸⁾ има сцена, но сградата не е ремонтирана от години, трябва да се търсят начини и средства и за

ремонт. В пожара са изгорели декорите на много постановки. Трупата е принудена да прекроява продукцията си, като се съобразява с новите условия и малката и неудобна сцена. За много от почитателите, а и за артистите, прекосяването на градината вечер, след края на представлението, е проблем.

След приключване на ремонта на Стария театър в края на 90-те години драма и опера отново са принудени да съжителстват. Пак се налага да се прекрояват постановки, някои се правят отново. Античният форум „Августа Траяна“ (в самото сърце на града) събира жителите на Стара Загора както преди почти две хилядолетия. Някогашните седалки за публиката се превръщат в декор на „Атила“ и „Кармен“, „Норма“ и „Набуко“, но най-впечатляващи са „Аида“ (2004) и „Дон Жуан“ (2009), за чиято постановка гостът от Италия Стефано Пода е художник на декори и костюми, режисьор и хореограф. На Форумта се представят и концертите, посветени на 80- и 90-годишнината на Старозагорска опера, съответно през 2005 г. и 2015 г.

Режисьорът Нина Найденова (днес директор на Пловдивската опера), художниците Борис и Цветанка Стойнови, хореографът Боряна Сечанова са творчески екип, реализирал едни от най-успешните постановки на театъра в началото на новото хилядолетие: „Дон Карлос“, с която трупата гостува в родината на испанския инфант, „Макбет“, гостувала на Фестивала в Залцбург и заедно с „Мадам Бътерфлай“⁽²⁹⁾ играни в пъти повече по сцените на Европа и Америка, отколкото у нас. „Макбет“ (2003) печели оvationите на старозагорската публика и потвърждава изявлението на Найденова: *„Ако ни харесат в Стара Загора, ще ни приемат и в Европа!“*⁽³⁰⁾.

Сградата на Операта и голямата ѝ модерна сцена са възстановени след почти двайсетгодишен период. На 5 октомври 2010 г. за Деня на Стара Загора е тържественото откриване с „Кармен“ – най-изпълняваното оперно произведение на френски композитор в цялата 90-годишна история на Старозагорската опера. „Дон Карлос“ е „пренесен“ на голямата сцена, както и „Макбет“, и „Бътерфлай“. Постановките са с повече от 10-годишен живот, което е сигурен знак за тяхното качество. „Турандот“ на Н. Найденова, Б. и Цв. Стойнови и диригента Д. Чобанов, реализирана първоначално на русенска сцена, получава и старозагорска премиера. Изненадата е Принц Калаф на Борис Тасков, досега пъл в състава на хора.

Новото ръководство⁽³¹⁾ на Старозагорската опера – Огнян Драганов и заместникът му Красимир Червилев, освен множество нови инициативи стартира едно отдавна желано събитие: серия съботни матинета под наслов „Звезди на Старозагорската опера“, което радва почитателите и припомня имената и постиженията на старозагорските артисти Стефка Минева, Евдокия Здравкова-Хорозова, Снежана Дескова, диригентите Димитър Димитров и Божидар Бонев, Мария Клинчева, Радичка Богданова, Никола Кутин, Васил Станишев и да се надяваме – още много други!

На тържествения концерт по случай 90-годишния юбилей в множеството изказвания, поздравителни адреси, публикации по повод годишнината става дума за *първата извънстолична опера*. Най-старата извънстолична трупа – да! Но „първата“ – не! В случая „първата“ и „най-старата“ категорично не могат да се използват като синоними. Във Варна оперна трупа е основана през 1920 г., правени са и други опити до 1947, когато официално е открит първият създаден след 9.IX. оперен театър. В Русе опитите започват още през 1914 г. и през 1919 г. стигат до пръв спектакъл – „Камен и Цена“, но днешната Русенска опера съществува от 1949 г. Нееднократно са опитите и в Пловдив, и в други населени места през тези първи десетилетия на XX век. Старозагорската трупа не е първата извън столицата, а единствено оцелялата, и точно в това е героизмът на създателите ѝ. „Първа извънстолична“ е за т.нар. „народна“ власт, която я одържавява на 1 април 1946 г.

Въпреки многобройните сътресения от най-различно естество през годините старозагорските творци упорито продължават делото на първосъздателите, не един и двама от тях са техни синове и внуци, поддържащи и продължаващи традициите.

„Не се гаси туй що не гасне!“

БЕЛЕЖКИ

1. В началото на XX в. вече е редактор (в периода 1908 – 1909) на Музикален вестник, София.
2. През следващата 1898 г. Уставът е отпечатан, след като предварително е утвърден от Министерството на вътрешните работи – N: 45/27 ян. 1898 г. Документът днес е собственост на ДА – Стара Загора.
3. Байданов, Георги. Училищни песни: На училище, На маминия празник, Зима, Есен. Музикален вестник, С., 1904, 1 и 2, с. 12; Няколко думи по събиране на народните песни. Муз. в-к, 1905, 4, с. 2 – 3; Училищни песни: Сняг, Майка и син, Гладно врабче. Муз. в-к, 1905, 5 и 6, с. 12; По изучаване и събиране на черковните ни напеви. Муз. в-к, 1905, 10, с. 2 – 3; Нуждата от музикално образование у нас. Муз. в-к, 1905, 1 и 2, с. 10 – 12; Няколко думи за музикалното образование в Германия. Муз. в-к, 1906, 6 и 7, с. 9 – 10 и Продължение в Муз. в-к, 1906, 8 и 9, с. 6 – 7; Няколко думи по методиката на пението. Муз. в-к, 1907, 4, с. 5 – 6; Нуждата за превръщане на музикалното училище в държавно. Муз. в-к, 1908, 6, с. 1 – 2 и мн. др.
4. Редактор на местен илюстриран вестник (1921 – 1940) за музикален живот и музикална критика. Издание на Съюза на професионалните музиканти в България – Старозагорски клон. Георги Тодоров Стоянович се подписва с псевдонима А. П. Берсенов.

5. Дали това не е и своеобразна съпротива от страна на първостроителите? Във всички доклади, дописки, програми от този период неизменно се подчертава ръководната роля на партията и грижата на народната власт за изкуството, за масите, довели до възход трупата, и се negliжира всичко постигнато до момента в продължение на повече от две десетилетия! Дори документите от самодейния период са изхвърлени като никому ненужни и само много малка част оцеляват благодарение най-вече на Никола Драганов. Първосъздателите, вместо да се гордеят с направеното, са принудени да възхваляват партията ръководителка и да се съобразяват и с директивите, спускани „от горе“, и най-вече с неоснователни претенции на новоназначени сътрудници – партийни членове.
6. От главен режисьор на Националния ни оперен театър, Драган Кърджиев е уволнен и интерниран в Стара Загора, защото е немски възпитаник, т.е. потенциален „враг на народа“! Постановките на Кърджиев „са явление, което – подобно на своя създател – е изпреварило времето си“, възкликва Р. Апостолова – драматург на театъра в последните десетилетия на XX в.
7. Премиерата на „Тоска“ е на 19 май 1945, а Стефан Македонски е роден на 25 март 1985 г., т.е. към разглеждания момент той току-що е навършил 60 години.
8. ТДДА – Стара Загора, ф. 47, оп. 1, а.е. 2, л. 6.
9. Симеон Фетваджиев е с юридическо образование, но е израсъл сред музиканти. Шестима от фамилията Фетваджиеви са в състава на трупата.
10. Бащата на Александър Йосифов.
11. Т.нар. „народен съд“ заседава в залата на театъра. Голяма част от интелигенцията е унищожена, в лагерите попада и капелмайсторът Петър Спиридонов, който сътрудничи на трупата в любителския период, дирижира и спектакли.
12. Днес не можем да си представим какво значи да защитаваме пред висшестоящите поставянето на творби като „Тоска“ или „Травиата“, „Кармен“ или „Мадам Бътерфлай“. Но в онези години световнопризнати и утвърдени шедеври са подложени на политическа дисекция и се нуждаят от приемлива идеологическа обосновка и защита. В писмо до председателя на КНК от април 1947 г. директорът Тоско Илиев дава обяснение, че Операта все още не е натрупала достатъчно професионален опит, за да следва напълно препоръчаната от София репертоарна политика. Въпреки това режисьорите в Старозагорската опера търсят, тълкуват и пресъздават *„всички, макар и слабо подсказани идейнопрогресивни настроения и жизнено-човешки чувства, като се стремят да се освободят от оперния шаблон“*.
13. Въсщност на Операта се възлагат поръчения в идеологическо и пропагандно направление. Артистите се изпращат на предизборни митинги на ОФ, включват ги в агитки. Поведението на изразилите несъгласие се определя като скандално, защото за тях се харчели пари *„не да развличат хайлайфа, а за да служат на народа“*. Но от доклада на директора, изх. № 338/18.6.1947, става ясно, че през сезон 1946/1947 са посетени над 400

обекта във и извън Стара Загора от бригади, агитки, колективни участия на солисти, хор, оркестър, изнесени са 110 цялостни представления на 7 оперни заглавия – от тях 49 в града, 43 в Чирпан, Пловдив, Първомай, Хасково, Нова Загора, Ямбол, Сливен, Казанлък, Карнобат, Бургас и Поморие и 18 в Габрово, Попово, Шумен и Добрич.

14. Това е отразено и в материал на Венелин Кръстев: „...той (Тоско Илиев) е и директор на операта от нейното одържавяване и **ежедневно е погълнат с административното и художествено ръководство** на операта...“. Вж. „Кавалерия рустикана“ и балетът „Копелия“. Бълг. музика, 1951, №4, с. 12 – 14.
15. Тоско Илиев е и първият старозагорски певец, получил званието „заслужил артист“.
16. Темков, Илия. – Стара Загора. (Първи национален преглед на оперните театри). Труд, № 211, 7 септ. 1951 г.
17. Музика, 1951, № 7
18. Въпреки подадената молба за освобождаване от директорския пост Тоско Илиев е принуден още две години да изпълнява длъжността. Продължава да сътрудничи на Старозагорска опера и след пенсионирането си – като вокален педагог и публицист, до последния си ден.
19. През 1958 г. всички театри се готвят за Втория национален преглед, а в Старозагорската опера продължава „ловът на вещици“. Отговорни другари, принудени не един и два пъти да посещават провинцията (най-вече заради оплаквания и доноси), са настървени срещу старозагорци: *„Представянето на Старозагорската опера е несъвместимо с нейния 12-годишен професионален живот. Това положение е несъвместимо изобщо и с ръста на нашия музикален живот. Дилетантизмът, погубващ красотата, идейния замисъл и правилното естетическо въздействие на изкуството, е проява не на самодейните форми на изкуството (както ръководството на Старозагорската опера се опита да обясни някои несполуки), а предимно на не добре подготвени и непритежаващи правилен художествен вкус ръководители“*. Единствено Димитър Кожухаров – дългогодишен артист в Софийската опера, правдиво и доблестно обобщава: *„Отношението на ръководните лица при Министерството към Старозагорската опера е като на мащехата към завареното сираче“*. Цялата вина за лошото представяне незаслужено се стоварва върху диригента Симеон Фетваджиев и той също напуска обиден.
20. Нито един от опитните солисти не участва в спектаклите, представени на прегледа; подборът на заглавията не включва българска или съветска творба; липсата на дисциплина (побой между изпълнители зад сцената) у участниците удивява персонала на Софийската опера; микроклиматът в трупата е отровен.
21. Георги Белев също е немски възпитаник, пял по сцените на Западна Европа преди 9.IX., съответно – интерниран в Стара Загора.
22. Вж. Кръстев, Венелин. – Оп. „Взаимна любов“. Бълг. Музика, 1951, №4, с.14 – 16.

23. Критиките след Втория национален преглед стрясват и градските първенци, които се виждат принудени да направят нещо за подобряване състоянието на трупата, да потърсят съдействие и от София.
24. В. Казанджиев – Трети национален преглед на оперните театри, Бълг. музика, бр.7, 1962 г., стр. 30 – 32.
25. Георги Енев пресъздава изключително внушителен Кардинал Монтанели – образ, сложен както музикално, така и актьорски, съизмерим с онзи на големия Николай Симонов от киноекрана, а към онзи момент „Стършел“ е сред най-посещаваните филми.
26. През 1967 г. е първото му издание.
27. Национални прегледи се провеждат до 10 ноември 1989 г.
28. Известен и като Киното до жп гарата.
29. С премиерата на „Мадам Бътерфлай“ на 26 април 2004 г. (режисьор Нина Найденова, диригент Божидар Бонев) се открива ФОБИ'04. Това е и първата изява на Мартин Илиев като тенор (днес солист в Националния оперен театър). Линка Стоянова е в ролята на Чо-чо сан.
30. Йотова, Донка. „Ако ни харесат в Стара Загора, ще ни приемат и в Европа“. – Бизнес поща, № 48 (674), 1 – 7 дек. 2003 г.
31. От май 2015 г.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Album „25 godini Starozagorska opera“* [Албум „25 години Старозагорска опера“].
- Album „70 godini Starozagorska opera“* [Албум „70 години Старозагорска опера“].
- Anastasov, M-ro. (1952). Dvadeset i pet godini Starozagorska opera. Operata „Gergana“ v Stara Zagora. – *Septemvri*, № 380, 12 yanuari [Анастасов, М-ро. Двадесет и пет години Старозагорска опера. Операта „Гергана“ в Стара Загора. – *Септември*, № 380, 12 януари 1952].
- Apostolova-Neykova, R. (1979). Dmitriy Kabalevski i negovata opera „Kola Bryunyon“. – *Muzikalni horizonti*, № 1 [Апостолова-Нейкова, Р. (1979). Дмитрий Кабалевски и неговата опера „Кола Брюнон“. – *Музикални хоризонти*, № 1].
- Apostolova, R. (1978). Opera. Za parvi pat na starozagorska stsena – „Yaninite devet bratya“. – *Septemvri*, № 141 (3949), 23 noemvri [Апостолова, Р. (1978). Опера. За първи път на старозагорска сцена – „Янините девет братя“. – *Септември*, № 141 (3949), 23 ноември].
- Batalov, G. (1995). *Poyava i razvitie na muzikalното дело v Stara Zagora*. Stara Zagora [Баталов, Г. (1995). *Поява и развитие на музикалното дело в Стара Загора*. Стара Загора].

- Batalova, R. (2009). *Spomeni za hora i sabitiya*. Sofia: Zahari Stoyanov [Баталова, Р. (2009). *Спомени за хора и събития*. София: Захари Стоянов].
- Biks, R., Yaneva, A., Karakostova, R. & Tsenova, M. (2005). *Balgarski muzikalen teatar. Opera, balet, opereta, myuzikal. Teatri, trupi, postanovki. 1890 – 2001*. Sofia : AI „Prof. Marin Drinov” [Бикс, Р., Янева, А., Каракостова, Р., Ценова, М. (2005). *Български музикален театър. Опера, балет, оперета, мюзикъл. Театри, трупи, постановки. 1890 – 2001*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“].
- Biks, R., Dimitrova, S. (2005). 80 godini Starozagorska opera. *Darzhavna opera – Stara Zagora*. Stara Zagora [Бикс, Р., Димитрова, С. (2005). 80 години Старозагорска опера. *Държавна опера – Стара Загора*. Стара Загора].
- Biks, R. Balgarski operen teatar. Nablyudeniya i materiali. Sofia, *Muzika*, t.1 -1976, i t.2 – 1985 [Бикс, Р. Български оперен театър. Наблюдения и материали. София, *Музика*, т.1 –1976, и т.2 – 1985]
- Biks, R. (2001). Operniyat teatar na Dimitar Dimitrov. *Darzhavna opera – Stara Zagora*, Stara Zagora [Бикс, Р. (2001). Оперният театър на Димитър Димитров. *Държавна опера – Стара Загора*, Стара Загора].
- Biks, R. (2009). Festivalat i negovoto „zlatno vreme“. 40 godini Festival na operното i baletното izkustvo Stara Zagora. *Darzhavna opera – Stara Zagora*. Stara Zagora [Бикс, Р. (2009). Фестивалът и неговото „златно време“. 40 години Фестивал на оперното и балетното изкуство Стара Загора. *Държавна опера – Стара Загора*. Стара Загора].
- Bonev, Iv. (1949). Starozagorskata opera i 9 septemvri. – *Septemvri*, № 247, 9 septemvri [Бонев, Ив. (1949). Старозагорската опера и 9 септември. – *Септември*, № 247, 9 септември].
- Georgieva, S. (1997). Stranitsi ot muzikalno-publitsistichnoto nasledstvo na A. P. Bersenev. *Sbornik. IPKU „An. Tosheva“ – Stara Zagora*. Stara Zagora [Георгиева, С. (1997). Страници от музикално-публицистичното наследство на А. П. Берсенев. *Сборник. ИПКУ „Ан. Тошева“ – Стара Загора*. Стара Загора].
- Gardev, At. (1925). „Gergana” na St.-Zagorska stsena. – *Kaval*, № 7 – 8, 15 yuli [Гърдев, Ат. (1925). „Гергана“ на старозагорска сцена. – *Кавал*, № 7 – 8, 15 юли].
- Gyuzelev, Y. (1946). Starozagorskata narodna opera. – *Rabotnichesko delo*, № 65, 18 mart [Гюзелев, Й. (1946). Старозагорската народна опера. – *Работническо дело*, № 65, 18 март].
- Dimitrov, E. (1962). Starozagorskata opera. Treti natsionalen pregled na Darzhavnite operni teatri. – *Narodna kultura*, № 28, 14 yuli [Димитров, Е. (1962). Старозагорската опера. Трети национален преглед на държавните оперни театри. – *Народна култура*, № 28, 14 юли].
- Dimitrova, S. (2004). Kulturnite institutsii v Stara Zagora (1944 – kraia na 50-te godini na XX vek). *Disertatsiya*, Velikotarnovski universitet „Sv.

- Sv.Kiril i Metodiy” [Димитрова, С. (2004). Културните институции в Стара Загора (1944 – края на 50-те години на XX век). *Дисертация*, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“].
- Draganov, N. (1970). *Operното дело v Stara Zagora*. Sofia: Nauka i izkustvo [Драганов, Н. (1970). *Оперното дело в Стара Загора*. София: Наука и изкуство].
- Edin Muzikalen podvig! – *St. Zagorsko utro*, № 123, 22 mart 1942 [Един Музикален подвиг! – *Ст. Загорско утро*, № 123, 22 март 1942].
- Iliev, T. Sazdavane i razvitie na Starozagorskata opera. – *Septemvri*, № 667, 4 yan.1956; № 669, 11 yan.1956; № 670, 14 yan.1956 [Илиев, Т. Създаване и развитие на Старозагорската опера. – *Септември*, № 667, 4 ян.1956; № 669, 11 ян.1956; № 670, 14 ян.1956].
- Yotova, D. (2003). „Ako ni haesat v Stara Zagora, shte ni priemat i v Evropa”. – *Biznes poshta*, № 48 (674), 1 – 7 dekemvri [Йотова, Д. (2003). „Ако ни харесат в Стара Загора, ще ни приемат и в Европа”. – *Бизнес пошта*, № 48 (674), 1 – 7 декември].
- Kostakeva, M. (1978). Festival na operното i baletното izkustvo – 78. „Yaninite devet bratya“ na starozagorska stsena. – *Septemvri*, № 147 (3955), 7 dekemvri [Костакеева, М. (1978). Фестивал на оперното и балетното изкуство – 78. „Янините девет братя“ на старозагорска сцена. – *Септември*, № 147 (3955), 7 декември].
- Krastev, V. (1977). „Kola Bryunyon” na Starozagorska stsena. – *Septemvri*, № 78, 2 yuli [Кръстев, В. (1977). „Кола Брюньон“ на старозагорска сцена. – *Септември*, № 78, 2 юли].
- Mankova, L. (1958). Starozagorskata opera. *Narodna kultura*, № 32, 9 avgust [Манкова, Л. (1958). Старозагорската опера. *Народна култура*, № 32, 9 август].
- Matev, G. (1958). Pred vtoriya natsionalen pregled na operното, operetното i baletno izkustvo. V Starozagorskata opera. – *Septemvri*, № 71, 14 yuni [Матев, Г. (1958). Пред втория национален преглед на оперното, оперетното и балетното изкуство. В Старозагорската опера. – *Септември*, № 71, 14 юни].
- Matev, G. Predstavleniyata na Starozagorskata narodna opera na Vtoriya natsionalen pregled na operното, operetното i baletното izkustvo zavarshiha. – *Septemvri*, № 90, 29 yuli 1958 [Матев, Г. (1958). Пред втория национален преглед на оперното, оперетното и балетното изкуство. В Старозагорската опера. – *Септември*, № 71, 14 юни].
- Matev, G. Predstavleniyata na Starozagorskata narodna opera na Vtoriya natsionalen pregled na operното, operetното i baletното izkustvo zavarshiha. – *Septemvri*, № 90, 29 yuli 1958 [Матев, Г. (1958). Пред втория национален преглед на оперното, оперетното и балетното изкуство завършиха. – *Септември*, № 90, 29 юли 1958].
- Neykov, R. (1977). Balgarskata premiera na „Kola Bryunyon“. Muzikalni horizonti, № 8 [Нейков, Р. (1977). Българската премиера на „Кола Брюньон“. *Музикални хоризонти*, № 8].
- Neykov, R. (1998). Mezhdru vchera i utre. Vпечатleniya. Profili. Razmisli. Otsenki. Sofiya: „Ay Dzhi Em“ [Нейков, Р. (1998). Между вчера и

- утре. *Впечатления. Профили. Размисли. Оценки*. София: „Ай Джи Ем“].
- Neykov, R. (1980). Някои постановъчни проблеми на операта „Янините девет братя“ от Любомир Пипков. – *Музикални хоризонти*, № 4. [Нейков, Р. (1980). Някои постановъчни проблеми на операта „Янините девет братя“ от Любомир Пипков. – *Музикални хоризонти*, № 4].
- Stanislavski, K. S. (1949). *Etika*. Sofiya: Nauka i izkustvo [Станиславски, К. С. (1949). *Етика*. София: Наука и изкуство].
- Temkov, I. (1951). Stara Zagora. (Parvi natsionalen pregled na opernite teatri). *Trud*, № 211, 7 sept. [Темков, И. (1951). Стара Загора. (Първи национален преглед на оперните театри). *Труд*, № 211, 7 септ.].
- Trifonov, S. (2007). *Zhivyah za operata*. Sofia: Geya Libris [Трифонов, С. (2007). *Живях за операта*. София: Гея Либрис].
- VI natsionalen pregled na operното, operetното i baletното izkustvo. Interesni izyavi v obshtata panorama. – *Septemvri*, № 144 (4108), 29 noemvri 1979 [VI национален преглед на оперното, оперетното и балетното изкуство. Интересни изяви в общата панорама. – *Септември*, № 144 (4108), 29 ноември 1979].

90 YEARS STATE OPERA STARA ZAGORA AND 70 YEARS SINCE ITS NATIONALIZATION

Abstract. 90 years ago a group of enthusiasts form an opera ensemble, as it occurs in many other localities. And if after one or two titles everything finishes mainly because of lack of funding, exactly in that consists the heroism of citizens of Stara Zagora: the only amateur ensemble which exists 21 years long, and after that it is nationalized in 1946. The nationalization is a kind of recognition but this leads to shocks. In 1967 lays the beginnings of the annually organized Festival of the Opera and Ballet Arts – a mirror of the achievements in the area of music and performing arts. Because of a conflagration end of 1991 the ensemble left homeless. In 2015 the State Opera Stara Zagora celebrates its 90th anniversary, and on the 1st of April 2016 it is 70 years since its nationalization.

✉ **Dr. Ema Zhunich, Assist. Prof.**
Music Department
Institute of Art Studies
Bulgarian Academy of Sciences
21, Krakra Str.
1000 Sofia, Bulgaria
E-mail: office@artstudies.bg